



**Ruimte laten en keuzes bieden
in de tweede fase havo en vwo**



Inhoud

Voorwoord 5

1 Inleiding 7

- 1.1 Continuïteit en vernieuwing: overeenstemming over hoofdlijnen 7
- 1.2 Van landelijke keuzes naar keuzes voor scholen, leraren en leerlingen 8
- 1.3 Examenprogramma's 9
- 1.4 Opbouw van de voorstellen 9

2 De profielen: vakken en studielasturen 11

3 Het vrije deel 13

- 3.1 Inleiding 13
- 3.2 Examenvakken ter keuze (keuzedeel) 13
- 3.3 Het geheel vrije deel (schooleigen deel) 13

4 Het gemeenschappelijk deel 15

- 4.1 Talen 15
- 4.2 Algemene natuurwetenschappen 16
- 4.3 Maatschappijleer 16
- 4.4 Ckv1 en kcv 17
- 4.5 Het combinatiecijfer en de uitslagregel 17

5 De profieldelen 19

- 5.1 Inleiding 19
- 5.2 Natuur en techniek/gezondheid 19
- 5.3 Economie en maatschappij 20
- 5.4 Cultuur en maatschappij 20

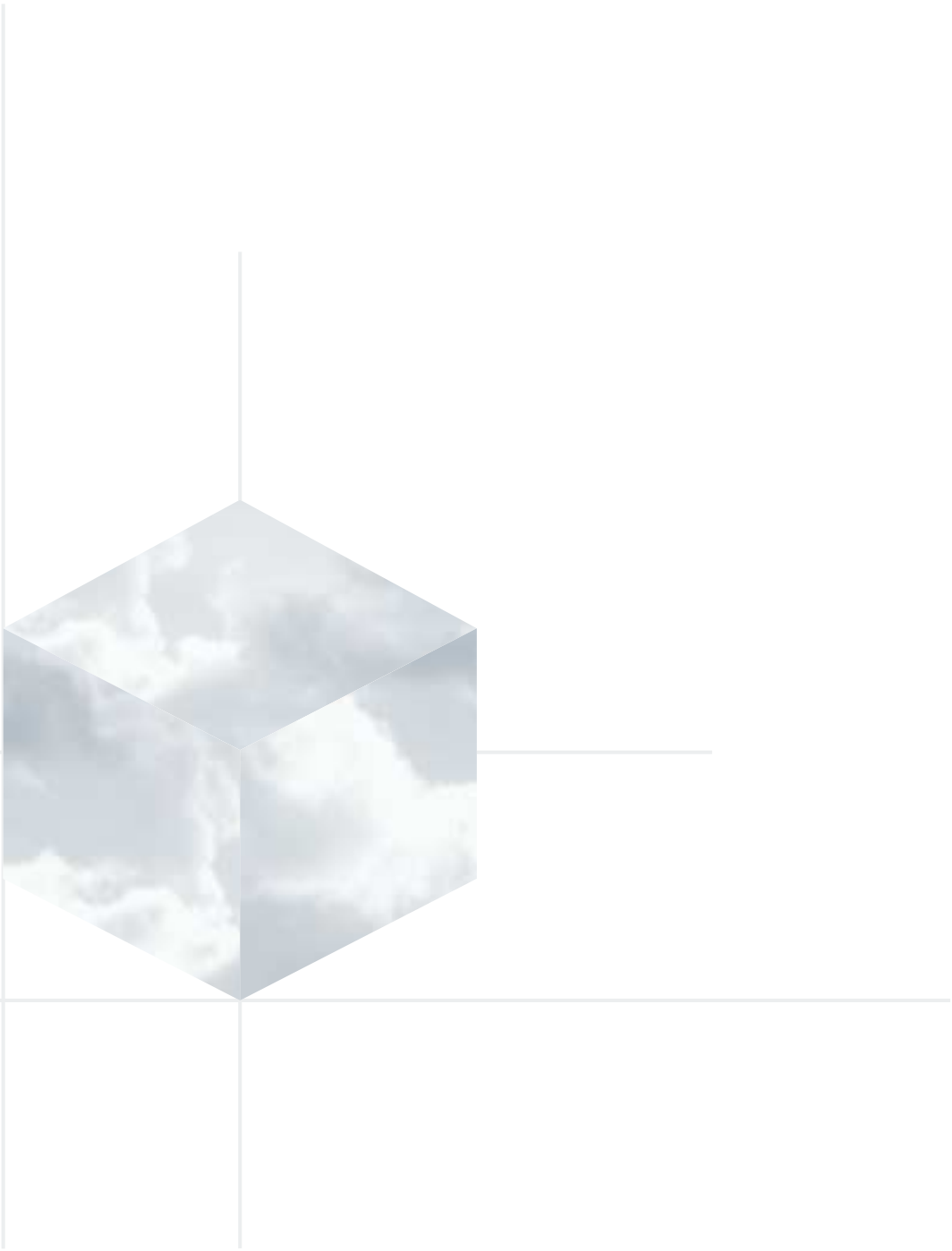
6 Het gymnasium 25

7 Maatschappelijke oriëntatie 27

Tabellen 30

Bijlage 35

Hoofdlijnen van de nieuwe examenprogramma's: een indicatie 35



Voorwoord

Voor u liggen voorstellen voor een bijgestelde invulling van de profielen in havo en vwo. Ze zijn de uitkomst van overleg tussen het departement en vertegenwoordigers van de onderwijsorganisaties. Ze zullen door die organisaties met hun leden worden besproken en zij zullen dan daarover rapporteren. Uit de reacties zullen conclusies worden getrokken die worden verwerkt in het definitieve voorstel dat aan de Tweede Kamer zal worden voorgelegd. Uiteindelijk moet dit leiden tot een nieuwe wettelijke structuur van de profielen. De scholen zullen vervolgens voldoende tijd krijgen voor de invoering.

De voorstellen bouwen voort op de hoofdlijnen die zijn aangegeven in de notitie *Continuïteit en vernieuwing in de tweede fase havo/vwo*. De voorstellen zijn echter ook nieuw. Ze leggen meer nadruk op de keuzevrijheid en gaan uit van vertrouwen in het vermogen van scholen, leraren en leerlingen om zelf oplossingen aan te dragen.

De voorstellen zijn erop gericht om, zonder een nieuwe verandering van het onderwijsstelsel in gang te zetten, binnen de bestaande structuren zoveel mogelijk ruimte te scheppen voor eigen keuzes en versnippering en overladenheid tegen te gaan.

Er komt dus meer ruimte voor scholen, leraren en leerlingen. Dat betekent ook een meer gevarieerde invulling, wat de profielen aantrekkelijker maakt voor de leerlingen. Die profielen blijven; ze geven de kaders aan waarbinnen scholen hun eigen invulling kunnen geven. Het doel is herkenbare, samenhangende en voor leerlingen en vervolgopleidingen zinvolle vakkenpakketten. Maar óók aantrekkelijke en haalbare vakkenpakketten, met variatie waar mogelijk. Aan de ene kant sluit dat aan bij de talenten van leerlingen, aan de andere kant bij de belangstelling en professionaliteit van leraren en schoolleiders.

Ik ben de organisaties dankbaar voor hun inspanningen in het proces. Bij de uitwerking op programmaniveau zullen zoveel mogelijk leraren worden betrokken. Ik wil goed luisteren naar wat de mensen uit de praktijk van deze voorstellen vinden. Ik hoop dan ook dat de voorstellen zullen leiden tot een vruchtbare discussie.

Ik hoop dat u na lezing, overdenking en bespreking van deze voorstellen met mij van mening zult zijn dat keuzemogelijkheden in evenwicht kunnen zijn met een goede plaats voor de verschillende vakken.



Maria J.A. van der Hoeven
Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen



1.1 Continuïteit en vernieuwing: overeenstemming over hoofdlijnen

In 1998/1999 werd de nieuwe tweede fase officieel ingevoerd in het havo en vwo. Een ingrijpende operatie, die gepaard ging met invoeringsproblemen. Scholen hebben er alles aan gedaan om deze problemen te overwinnen. Inmiddels gaan er veel dingen goed; scholen werken creatief aan het vergroten van samenhang, de ontwikkeling van vaardigheidsonderwijs en meer zelfstandig en actief leren.

Bovendien zijn leraren en schoolleiders min of meer gewend geraakt aan het nieuwe systeem.

Toch kunnen we, vier jaar na de invoering, ook vaststellen dat veel zaken nog voor verbetering vatbaar zijn. In de vorige kabinetsperiode zijn al voorstellen voor verbetering gedaan in de notitie *Continuïteit en vernieuwing in de tweede fase havo/vwo*. De grondgedachte achter de voorstellen was verbetering waar nodig, met behoud van het goede dat scholen uit eigen kracht hebben ontwikkeld. In het onderstaande citaat uit de notitie wordt de bedoeling van de voorstellen samengevat.

Leraren worden geconfronteerd met een noodzakelijke, niet-geringe inspanning. Toch waarden zij in meerderheid het uitgangspunt van een meer actieve leerling en de inhoudelijke vernieuwingen. Tegelijkertijd stuiten zij erop dat zij aan de vernieuwingen onvoldoende gestalte kunnen geven. Hun werklast is hoog, mede door de vernieuwingen. Vaak hebben zij weinig uren voor hun vak en daardoor veel groepen. De examenprogramma's schrijven hun veel voor. Er is ook sprake van administratieve belasting. Leraren hebben geen behoefte aan belastende nieuwe voorschriften, wél aan ruimte om aan de tweede fase op hún wijze beter vorm te geven. En aan ruimte voor reflectie, verdieping, vaardigheidsonderwijs.

Heel kort samengevat komen de concrete voorstellen in de eerdere notitie op het volgende neer:

- De vier profielen blijven, de mogelijkheid om ze met elkaar te combineren wordt vergroot.
- In het gemeenschappelijk deel komen er keuzemogelijkheden bij de ordening van vakken en vakonderdelen (literatuur, klassieke culturele vorming).
- Deeltalen worden vervangen door volledige talen. In het vwo wordt Frans of Duits – of een andere taal – verplicht naast Engels. In het havo wordt de mogelijkheid om een taal te kiezen naast Engels vergroot.
- Ook voor het overige worden deelvakken vervangen door volledige vakken.
- Het aantal verplichte profielspecifieke vakken wordt verminderd van vier naar drie.
- Daardoor komt er ruimte voor twee vrije keuzevakken in plaats van één.
- Waar mogelijk komt er ook een keuzemogelijkheid bij profielspecifieke vakken.
- De examenvoorschriften per vak worden drastisch beperkt, met name die voor het schoolexamen.

Door de voorstellen wordt het volgende bereikt:

- voor de scholen: een betere organiseerbaarheid van de profielen en meer keuzemogelijkheden; meer ruimte voor alternatieve werkvormen (bij voorbeeld stages in vervolgonderwijs of maatschappij);
- voor de leraren: meer ruimte, meer mogelijkheden voor eigen keuzen in het vak,

- minder administratieve voorschriften, een groter beroep op de eigen kunde, meer gelegenheid om vorm te geven aan het proces van didactische vernieuwing;
- voor de leerlingen: meer ruimte en meer keuzemogelijkheden.

1.2 Van landelijke keuzes naar keuzes voor scholen, leraren en leerlingen

Overleg

Over de in *Continuïteit en vernieuwing in de tweede fase havo/vwo* voorgestelde maatregelen is uitvoerig gesproken met diverse organisaties binnen het voortgezet onderwijs: de organisaties van leraren, schoolleiders, schoolbesturen, leerlingen en ouders. Zij steunden de voorgestelde hoofdlijnen. Over de resultaten van het overleg is ook gesproken met vertegenwoordigers van het hoger onderwijs. In het begin van 2002 heeft ook de Tweede Kamer zich uitgesproken over de hoofdlijnen. Er heeft daarna verder overleg plaatsgevonden met de organisaties over de concrete invulling van de maatregelen.

Dit overleg tussen het departement en de organisaties van het voortgezet onderwijs, heeft uiteindelijk geleid tot het hier gepresenteerde voorstel voor een nieuwe opzet van de tweede fase.

In het overleg moesten ingewikkelde afwegingen plaatsvinden. Zo is er, mede op basis van de evaluatiegegevens, gekozen voor twee ‘echte’ keuzevakken (examenvakken) in het vrije deel en voor een geheel vrij deel dat tenminste dezelfde omvang heeft als in de oorspronkelijke profielen. Dat biedt grote voordelen, maar heeft tegelijkertijd consequenties voor de rest van het vakkenpakket. Voldoen aan alle wensen tegelijk kan niet. En de invulling moet passen in de eerder overeengekomen hoofdlijnen.

Zijn er geen andere modellen mogelijk? Niet met behoud van de uitgangspunten. Er zouden bijvoorbeeld meer vakken verplicht kunnen worden gesteld in het profieldeel. Maar dan worden de keuzemogelijkheden kleiner, of het programma blijft versplinterd in kleine (deel)vakken. Ook zouden vakken in het gemeenschappelijk deel of het profieldeel méér uren kunnen krijgen. Maar ook dan worden de keuzemogelijkheden kleiner en wordt het geheel van het vakkenpakket weer versmald.

Profielen

De voorstellen gaan uit van het systeem van de profielen. Die profielen leiden immers tot meer samenhang en tot vakkenpakketten die beter dan vroeger aansluiten op de vervolgopleidingen. Maar ook het streven naar meer keuzemogelijkheden voor scholen, leerlingen en leraren heeft een groot draagvlak. Niemand kan daaraan voorbijgaan en ook de onderwijsorganisaties steunen dit streven.

Het lijkt soms aanlokkelijk het eigen vak te beschermen door middel van verplichtingen. Maar daarvoor mogen algemene regels niet worden gebruikt. Verplichtingen moeten worden beperkt tot wat nodig is, zoals Nederlands in het gemeenschappelijk deel. Alleen die beperking maakt meer keuzemogelijkheden mogelijk, zowel in het profieldeel als in het vrije deel. Dat schept uiteindelijk meer mogelijkheden voor vakken, en voor specialisatie, verdieping én verbreding.

Zo is in de voorstellen de verplichte tweede kleine vreemde taal in het havo vervallen. Maar mede daardoor wordt het wel mogelijk in het vrije deel twee volledige examen-

vakken te kiezen. Dus bijvoorbeeld een volledige vreemde taal en nog een vak, of twee volledige vreemde talen. Dat leidt tot gemotiveerde leerlingen en geeft ruimte voor leerling en leraar om zich te verdiepen in de breedte van het vak.

1.3 Examenprogramma's

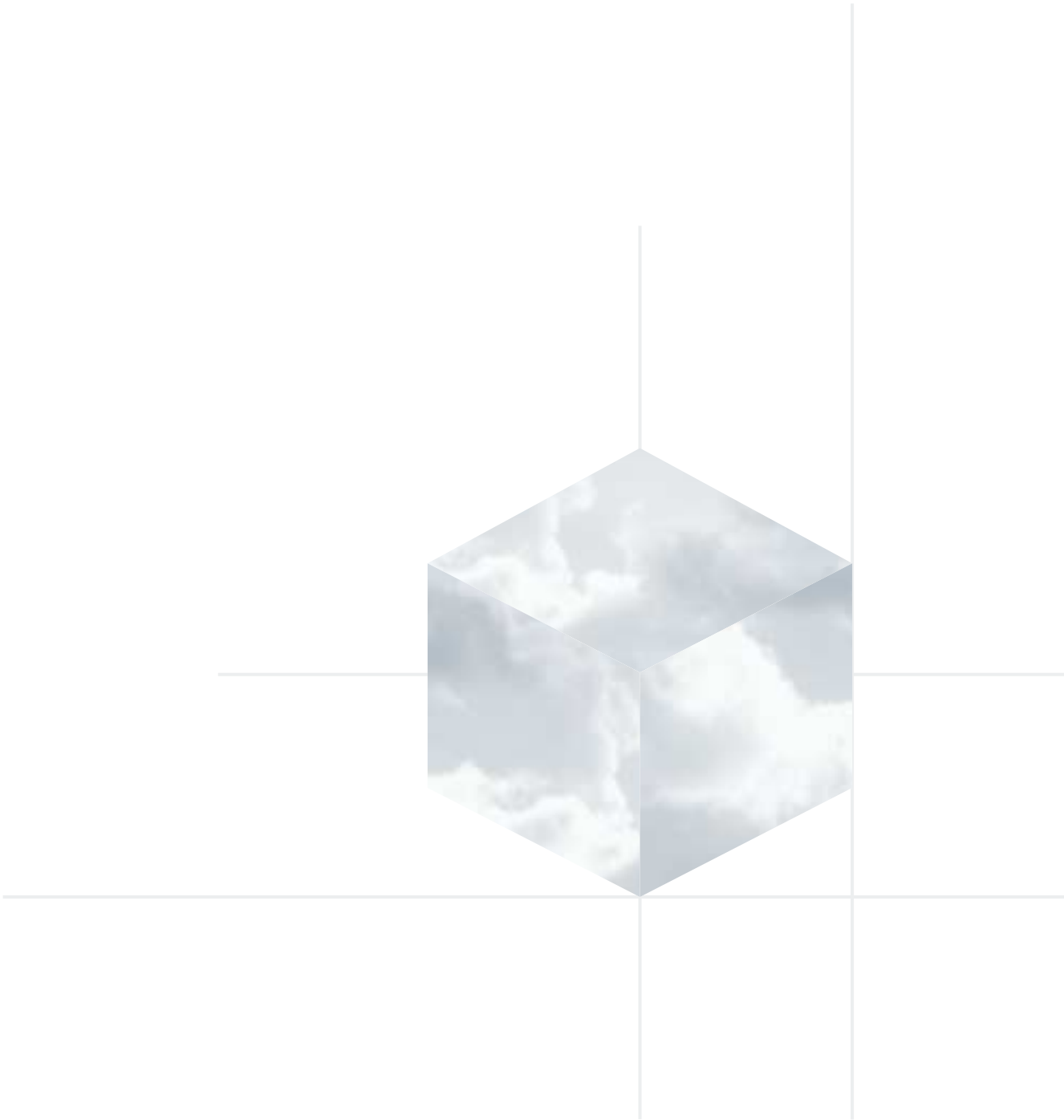
De voorstellen die hier worden beschreven, moeten steeds worden gezien in samenhang met de nog te formuleren voorstellen voor de nieuwe examenprogramma's. Uitgangspunt is dat de nieuwe programma's zoveel mogelijk aansluiten bij de bestaande. Wel moeten ze meer ruimte geven en leiden tot minder overladenheid, minder versplintering en minder regels.

1.4 Opbouw van de voorstellen

De voorstellen zijn als volgt opgebouwd. Hoofdstuk 2 geeft in meer algemene zin een voorstel voor het systeem van de profielen. De hoofdstukken 3, 4 en 5 beschrijven meer in detail de voorstellen voor respectievelijk het vrije deel, het gemeenschappelijk deel en de profieldelen. Hoofdstuk 6 gaat in op de specifieke veranderingen voor het gymnasium. In hoofdstuk 7 wordt tot slot beschreven hoe het onderwerp 'maatschappelijke oriëntatie' in de voorstellen is verwerkt.

In de tabellen 1 en 2 (p. 30 en 31) zijn de voorstellen schematisch weergegeven. In tabel 1 is de voorgestelde nieuwe invulling van de profielen vwo aangegeven, in tabel 2 die voor het havo. Tabellen 3 en 4 (p. 32 en 33) maken een vergelijking met de bestaande (deel)vakken mogelijk.

De bijlage beschrijft globaal de voorgestelde hoofdlijnen van de nieuwe programma's. Overigens wil dat niet zeggen dat die hoofdlijnen nu al vastliggen. Er wordt slechts een globale aanduiding gegeven, met de bedoeling om de voorgestelde invulling van de profielen beter te kunnen beoordelen. Over die nieuwe programma's moet verder worden gesproken, allereerst en vooral met de leraren.



Het vrij complexe en versnipperde systeem van vakken en deelvakken wordt vervangen door een eenvoudiger systeem van volledige vakken, met een min of meer gestandaardiseerde omvang. Kort gezegd kan de verandering als volgt worden gekarakteriseerd: de vele verplichte, kleine vakken en deelvakken met weinig keuzemogelijkheid, worden vervangen door een kleiner aantal grote vakken die deels verplicht zijn en deels kunnen worden gekozen. Voor die keuze komt er ruimte.

Elk profiel heeft een gemeenschappelijk deel, een profielspecifiek deel en een vrij deel. Dat vrije deel is niet 'vrijblijvend'.

Het omvat in de eerste plaats twee keuzevakken. Dat zijn gewone examenvakken (veelal met een centraal examen) die de leerling móet kiezen. Vaak zijn het vakken uit een ander profiel. Zo zijn wiskunde, natuurkunde en scheikunde de profielspecifieke vakken binnen het profiel natuur en techniek. Daarnaast kan een leerling dan nog bijvoorbeeld kiezen voor biologie (profielspecifiek vak uit het profiel natuur en gezondheid) en economie (profielspecifiek vak uit het profiel economie en maatschappij). Het examen omvat dus minstens twee vakken meer dan de vakken uit gemeenschappelijk deel en profieldeel.

Daarnaast is een deel 'geheel vrij'. Dat is bijvoorbeeld bedoeld voor godsdienstonderwijs. Maar de leerling kan er ook nog een extra examenvak in kiezen. De benaming 'vrij deel', met daarbinnen een 'geheel vrij deel', wekt soms misverstanden. Misschien is het beter in de toekomst andere benamingen te gebruiken, bijvoorbeeld 'keuzedeel' (voor de twee verplicht te kiezen examenvakken) en 'schooleigen deel' (voor het geheel vrije deel).

Veel leraren vrezen dat door de voorstellen hun vak achteruit zou gaan in het aantal studielasturen dat ervoor beschikbaar is. Soms is dat ook zo. Het gaat dan in het algemeen om relatief kleine verschillen bij grote vakken. Maar vaak is dat ook níet zo. Dan zou het doel om meer ruimte te scheppen – ook in de vakken – immers niet bereikt worden.

De kleine vakken krijgen in het algemeen méér uren dan ze nu hebben. Waar vakken nu zijn verdeeld in deelvakken en volledige vakken, krijgt het nieuwe vak soms wat minder uren dan het bestaande volledige vak. Maar in het algemeen krijgen de nieuwe vakken meer uren dan de deelvakken. De tabellen 3 en 4 maken een vergelijking mogelijk.

Vooraf in het havo doen zich problemen voor in de vorm van versplintering, overlappendheid en overbelasting van leraren. De voorstellen bieden daarvoor een oplossing. Problemen moeten daar worden opgelost waar ze zich voordoen; oplossingen moeten niet leiden tot nieuwe problemen. Als een vak wat minder uren krijgt toebedeeld, dan is dat om ruimte te maken voor de kleine vakken, voor het handhaven van de brede vorming én voor eigen keuzes.

Ten slotte: studielasturen zijn in eerste instantie bedoeld om een norm voor het examenprogramma vast te kunnen stellen; ze zijn geen voorschrift voor de scholen bij het toedelen van de lesuren aan de vakken.



3.1 Inleiding

We beginnen de toelichting niet met het gemeenschappelijk deel, maar met het vrije deel. De bedoeling van de nieuwe voorstellen is immers niet om zoveel mogelijk voor te schrijven en dan te kijken of er nog iets overschiet ter vrije keuze ('een vakje'). De bedoeling is te garanderen dat er, náást noodzakelijke verplichtingen, een werkelijke vrije keuze is.

3.2 Examenvakken ter keuze (keuzedeel)

In het vrije deel zijn allereerst twee examenvakken opgenomen ter keuze. In de bestaande profielen was de examenverplichting door de noodzakelijk gebleken verlichtingsmaatregelen beperkt geworden tot één klein (deel)vak. Dat was oorspronkelijk niet de bedoeling. Uitgangspunt bij de twee keuzevakken zijn vakken in een nieuwe standaardomvang van 440 studielasturen voor het vwo, 320 voor het havo. Dus ook vakken als informatica en management en organisatie, die nu kleiner zijn, krijgen een omvang van 440/320 studielasturen. Elk vak van de standaardomvang kan daarmee goed worden gekozen in het vrije deel. Dat is voor veel vakken en dus voor veel leraren en leerlingen een grote verbetering. Het betekent ook, dat weer meer leerlingen een volledige derde (vwo) of tweede en derde (havo) vreemde taal zullen kiezen.

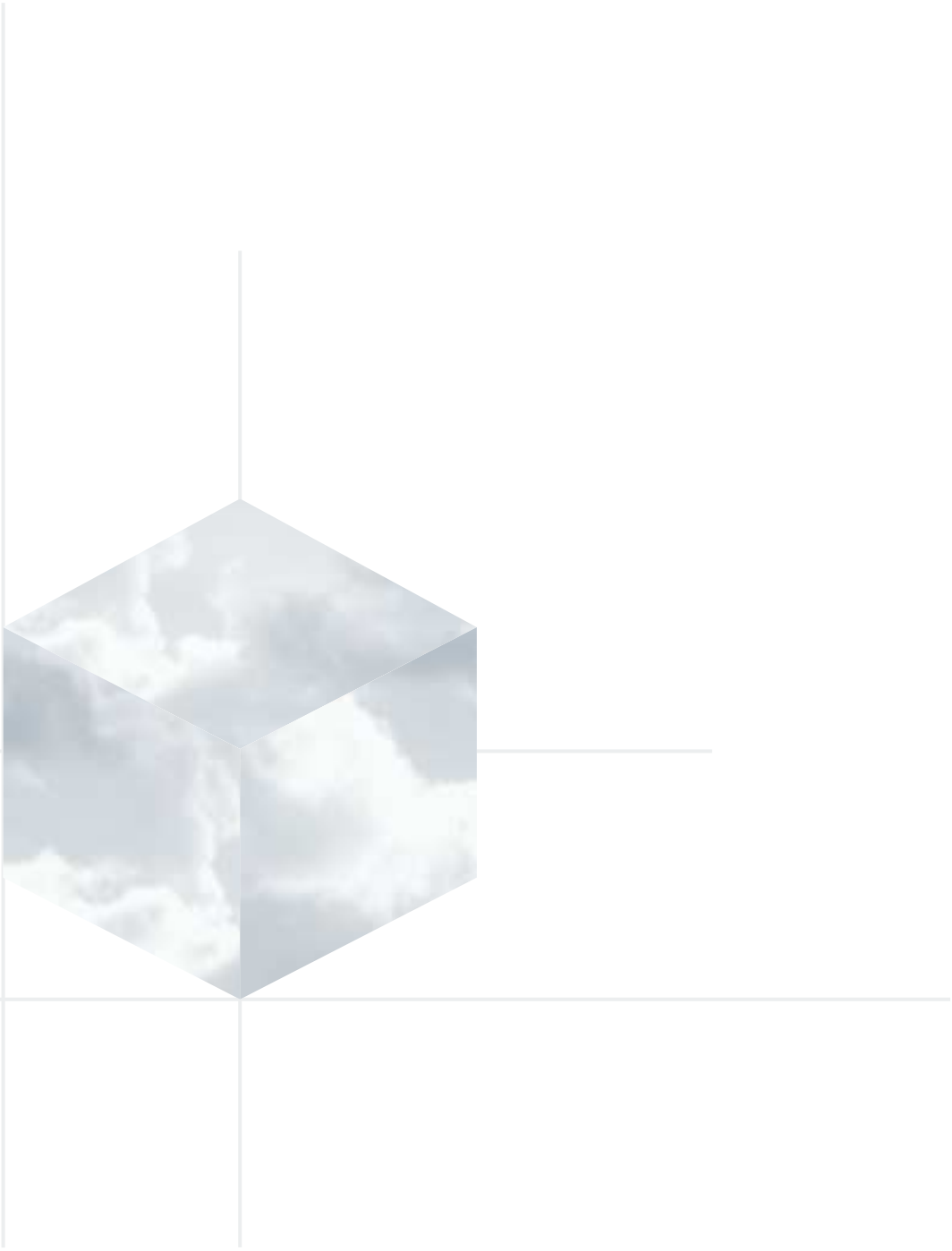
De examenvakken in het vrije deel zijn ter keuze, waar mogelijk van de leerling. Maar de school hoeft niet alle keuzemogelijkheden aan te bieden; zij mag daarin eigen keuzes maken. Ook mag de school bijvoorbeeld voor een profiel een keuzevak voorschrijven, om zo feitelijk een profiel te maken met vier profielvakken. Daardoor kunnen ook twee profielen met elkaar worden gecombineerd.

We willen wijzen op een mogelijkheid die nu al bestaat, maar waarvan scholen nog weinig gebruik maken. Scholen kunnen zélf een vak ontwikkelen voor het vrije deel, eventueel in samenwerking met hogescholen en universiteiten. Zo'n vak kan dan door het departement worden erkend als examenvak. Ook voor zo'n eigen examenvak worden de mogelijkheden groter.

3.3 Het geheel vrije deel (schooleigen deel)

Naast de twee examenvakken is er het geheel vrije deel. Dit geheel vrije deel heeft in het vwo dezelfde omvang gehouden als in de profielregels zoals die oorspronkelijk waren, dus vóór de verlichtingsmaatregelen. Dat is 520 studielasturen. In het havo is het vergroot: 320 in plaats van 240 studielasturen.

Maar er is een verschil met de oorspronkelijke profielregels; het geheel vrije deel is ook écht vrij. De nieuwe voorstellen sluiten in dit opzicht aan bij de eerdere verlichtingsmaatregelen. Het geheel vrije deel mag worden gevuld met niet-examenonderdelen, maar verplicht is dat niet. De desbetreffende studielasturen mogen dus ook worden besteed aan bijvoorbeeld extra tijd voor de examenvakken. Er komt daarvoor dus geen voorschrift. Dat past in keuzemogelijkheden voor de school en geeft ruimte voor verdieping, reflectie en aanvullende ondersteuning voor leerlingen die dat nodig hebben. Daarmee is er dus ook extra ruimte voor vermindering van eventueel nog gevoelde overladenheid en versplintering.



4.1 Talen

Tweede moderne vreemde taal

Het gemeenschappelijk deel omvat in de eerste plaats, net als nu, de talen Nederlands en Engels. In het vwo zijn de beide deeltalen Frans 1 en Duits 1 – met elk 160 studielasturen – vervangen door één volledige tweede moderne vreemde taal. Dat kan, doordat leesvaardigheid Frans én Duits als algemene eis voor alle studenten aan de universiteit minder belangrijk is geworden. Het betekent echter niet dat deze talen voor het overige minder belangrijk zijn geworden. Een tweede vreemde taal in de bovenbouw past in de gedachte van internationalisering, vermijdt een eenzijdige gerichtheid op de Angelsaksische wereld, en past ook in afspraken binnen Europa.

Voor de tweede vreemde taal zijn 480 studielasturen beschikbaar, net als nu voor de volledige taal. Daardoor is er ruimte om het vak goed vorm te geven. Nu niet meer gekozen wordt voor leesvaardigheid Frans én Duits voor alle leerlingen, kan dus ook Spaans, Russisch, Italiaans, Arabisch of Turks gekozen worden – of Fries. Overigens zal het in de praktijk op de meeste scholen gaan om Frans of Duits.

In het havo is er in het gemeenschappelijk deel geen ruimte voor een volledige tweede moderne vreemde taal. De beschikbare ruimte in het havo is beperkt en scherpe keuzes zijn daarom nodig. Wel zijn er in het vrije deel nu twee examenvakken ter keuze, waardoor een volledige tweede en derde moderne vreemde taal kunnen worden gekozen. Bovendien is voor het havo een tweede vreemde taal verplicht in het profiel cultuur en maatschappij.

Aardrijkskunde als vervangend vak

Voor sommige leerlingen werpt het volgen van een tweede moderne vreemde taal een onevenredig zware barrière op. Het kan dan gaan om dyslectische leerlingen, leerlingen van allochtone herkomst, of leerlingen met een sterke bètagerictheid. Voor die leerlingen kan de school bepalen de tweede vreemde taal te vervangen door aardrijkskunde. De tweede vreemde taal blijft de eerste keus, maar de school mag zelf bepalen dat voor een leerling de tweede vreemde taal wordt vervangen door een ander vak. Er is daarbij gekozen voor aardrijkskunde, omdat ook voor deze leerlingen een zekere internationale oriëntatie buiten de Angelsaksische wereld gewenst is. Bovendien kan het vak voor sommige allochtone leerlingen daarnaast juist een omgekeerde functie vervullen: een grotere oriëntatie niet zozeer op de wereld maar juist op Nederland en vergroting van de kennis daarover. Daarmee wordt de integratie bevorderd.

Literatuuronderwijs

Bij de talen hoort ook literatuur. Ook hier worden de keuzemogelijkheden vergroot. De school mag zelf kiezen of de literatuur wordt gegeven in het kader van de desbetreffende taal, of dat de literatuur van de verschillende moderne talen een geïntegreerd blok vormt (het zogenaamde geïntegreerd literatuuronderwijs, GLO). Die keuzemogelijkheid heeft de school nu ook, maar dan moet er nu toch in alle gevallen een geïntegreerd cijfer voor literatuur op de cijferlijst komen. Dat doet geen recht aan de eigen keuze van de school. In plaats daarvan komt een andere regel. Op de cijferlijst komen – afhankelijk van de inhoudelijke keuze die de school zelf maakt – cijfers voor ‘taal en letterkunde’ (van taal x,y en z) of één cijfer voor ‘letterkunde’. Als er één cijfer is voor ‘letterkunde’, dan wordt dit voor de uitslagbepaling overigens opgenomen in het zogenaamde combinatiecijfer (zie paragraaf 4.5).

4.2 Algemene natuurwetenschappen

In de notitie *Continuïteit en vernieuwing in de tweede fase havo/vwo* is opgenomen, dat algemene natuurwetenschappen in het havo niet meer gevolgd zal worden door de leerlingen van de beide bètaprofielen. De kernelementen van algemene natuurwetenschappen worden voor die leerlingen opgenomen in de vakken natuurkunde, scheikunde en biologie. Daarbij wordt verwezen naar de noodzaak om in het havo scherpere keuzes te maken, om zo overlappendheid en versnippering te voorkomen.

Een meer inhoudelijke benadering is echter ook mogelijk.

Uit de ervaringen tot nu toe blijkt, dat de leerlingen van de beide bètaprofielen dit vak toch vaak ervaren als een (te eenvoudige) dubbeling van de vakken natuurkunde, scheikunde en biologie. De kernelementen van algemene natuurwetenschappen (een bepaalde benadering van de natuurwetenschappen) kunnen dan beter worden opgenomen in de vakken natuurkunde, scheikunde en biologie; dat vermijdt overlapping en werkt motiverend voor de leerlingen. Bovendien doet dat recht aan de vernieuwing op het gebied van het onderwijs in de natuurwetenschappelijke vakken die is geïntroduceerd door het vak algemene natuurwetenschappen. Tegelijk kan algemene natuurwetenschappen dan beter zijn functie vervullen in de natuurwetenschappelijke vorming van de leerlingen in de profielen economie en maatschappij en cultuur en maatschappij.

Deze benadering geldt net zozeer voor het vwo als voor het havo. Voor het vwo wordt daarom voor dezelfde opzet gekozen als voor het havo. Dat maakt het geheel van de profielen bovendien transparanter.

‘Voortgezette (algemene) natuurwetenschappen’

Daarmee is echter nog niet alles gezegd. Voor de bètaleerlingen kan het van groot belang zijn om zich verder te oriënteren op fundamentele, toepassingsgerichte en sociaal-culturele aspecten van de natuurwetenschappen dan mogelijk is in het bestaande vak algemene natuurwetenschappen.

Daarom zal voor deze leerlingen een keuzevak (vrij deel) worden ontwikkeld met de standaardomvang (meer dus dan algemene natuurwetenschappen nu), met als werktitel ‘voortgezette (algemene) natuurwetenschappen’. In zo’n vak kan enerzijds worden voortgebouwd op het huidige vak algemene natuurwetenschappen; anderzijds kunnen veel verdergaande aspecten uit de ‘frontlinie’ van de moderne exacte vakken worden opgenomen.

Voor sommige leerlingen betekent zo’n vak wellicht een stimulans voor de bètastudie. Het vak moet keuzemogelijkheden bieden voor school en leerling, en kan worden ontwikkeld met een grote inbreng van de wetenschap en de docenten.

4.3 Maatschappijleer

Het eerder voorziene ‘combinatievak geschiedenis en maatschappijleer’ wordt niet ingevoerd. In plaats daarvan wordt aangesloten bij de bestaande situatie, waarin de maatschappelijke vorming voor alle leerlingen in eerste instantie plaatsvindt in het vak maatschappijleer. Daarvoor zijn in de beide bètaprofielen in het vwo 200 studielasturen beschikbaar en in het havo 160.

De keuze voor maatschappijleer wijkt af van wat is opgenomen in de notitie *Continuïteit en vernieuwing in de tweede fase havo/vwo*. Die notitie ging nog uit van het

oorspronkelijk voorziene combinatievak geschiedenis en maatschappijleer. Het overleg over de notitie met de Tweede Kamer heeft geleid tot die aanpassing. Het programma voor maatschappijleer wordt wel gebaseerd op het programma dat de Commissie De Rooy voorstelde voor het combinatievak. Dat wil zeggen dat burgerschapsvorming het uitgangspunt is. Zo kan invulling worden gegeven aan de noodzakelijke maatschappelijke oriëntatie.

Maatschappijleer in het gemeenschappelijk deel vormt als het ware het pendant van algemene natuurwetenschappen. Dat geldt voor vwo en havo op dezelfde wijze. Dat betekent dat maatschappijleer verplicht zal zijn voor leerlingen met de beide bètaprofielen.

Voor leerlingen met de profielen economie en maatschappij en cultuur en maatschappij kan in de profielvakken voldoende vorm worden gegeven aan de maatschappelijke vorming. Voor die leerlingen is maatschappijleer in de eerste plaats een mogelijk vak in de profieldelen (met meer studielasturen dan in het gemeenschappelijk deel). Tot op heden bieden weliswaar niet veel scholen dat grotere vak aan, maar dat komt doordat de ruimte voor het vak in de bestaande profielen (vrij deel) uiterst beperkt is. Door de grotere keuzeruimte worden de mogelijkheden daarvoor groter. Daarnaast zullen in de examenprogramma's van de profielvakken geschiedenis, economie, aardrijkskunde, filosofie en de kunstvakken elementen worden opgenomen die gericht zijn op de burgerschapsvorming. Mede in verband daarmee komen voor de vakken geschiedenis en aardrijkskunde (en in het vwo ook voor filosofie) aanzienlijk meer uren beschikbaar. Dat zal betekenen dat alle leerlingen met deze profielen in ten minste twee examenvakken met deze elementen in aanraking komen (en vaak in meer vakken, namelijk de keuzevakken in het vrije deel).

4.4 Ckv 1 en kcv

Culturele en kunstzinnige vorming 1 (ckv1) blijft verplicht voor alle leerlingen. Dat past in de uitgangspunten van het project 'Cultuur en School'.

In de huidige situatie wordt ckv1 op het gymnasium vervangen door klassieke culturele vorming (kcv). Dat vak is aanvullend op de vakken Latijn en Grieks. Om het ook op het atheneum wat dit betreft gemakkelijker te maken om Latijn (of Grieks) te volgen, wordt het mogelijk dat ook daar ckv1 wordt vervangen door kcv. Dat kan overigens ook als niet Latijn/Grieks wordt gevolgd; dat vermijdt praktische problemen als een leerling in een later stadium Latijn/Grieks laat vallen.

Voor kcv is het voorstel: óf er is een afzonderlijk vak met een afzonderlijk cijfer dat wordt opgenomen in het combinatiecijfer, óf de school integreert de desbetreffende onderdelen met Latijn en/of Grieks.

4.5 Het combinatiecijfer en de uitslagregel

Combinatiecijfer

Voor de bepaling van de uitslag van het examen worden de cijfers voor de kleine vakken die voor alle leerlingen gelden gemiddeld tot een combinatiecijfer. Het gaat om algemene natuurwetenschappen of maatschappijleer, het profielwerkstuk, literatuur (als de school kiest voor geïntegreerd literatuuronderwijs), kcv (als de school kiest voor een apart cijfer) en eventueel godsdienst/levensbeschouwelijke vorming. Voor dat laatste vak mag de school namelijk ook een cijfer vaststellen en de school mag dat dan meenemen in het combinatiecijfer. De vakken lichamelijke opvoeding 1 en ckv 1 echter kennen geen beoordeling met een cijfer.

Uitslagregel

Het combinatiecijfer heeft als voordeel dat het zonder verdere regels even zwaar kan meetellen als de cijfers voor de overige vakken. Dat maakt weer een eenvoudiger uitslagregel mogelijk, met een compensatiemogelijkheid. Dat laatste stimuleert leerlingen tot hogere prestaties; het gaat de ‘zesjescultuur’ tegen (zie hiervoor verder paragraaf 4.3 van de notitie *Continuïteit en vernieuwing in de tweede fase havo/vwo*).

Die uitslagregel zou kunnen luiden dat de leerling is geslaagd met:

- alle cijfers 6 of hoger;
- 1 x 5;
- 1 x 4, mits gemiddeld 6;
- 2 x 5, mits gemiddeld 6;
- 1 x 5 en 1 x 4, mits gemiddeld 6.

5.1 Inleiding

De profieldelen omvatten op dit moment in principe vier strikt voorgeschreven vakken. In het profiel natuur en techniek zijn het drie grotere, en in het profiel cultuur en maatschappij vijf kleinere.

In de nieuwe voorstellen wordt dit vereenvoudigd. In elk profieldeel zijn er drie volledige vakken:

- 1 wiskunde (480 studielasturen in vwo; in havo 320);
- 2 een 'kernvak' (480 studielasturen in vwo, in havo 400);
- 3 een vak van de standaardomvang (440/320 studielasturen).

(Het profiel cultuur en maatschappij havo wijkt hiervan af, doordat wiskunde niet verplicht is maar in het vrije deel kan worden gekozen.)

Waar mogelijk is er een keuzemogelijkheid binnen aangegeven kaders.

Doordat elk profieldeel drie vakken omvat, is er in het vrije deel ruimte voor twee examenvakken ter keuze.

5.2 Natuur en techniek/gezondheid

Het profiel natuur en techniek omvat wiskunde, natuurkunde als kernvak, en scheikunde. Het profiel natuur en gezondheid omvat wiskunde, biologie als kernvak, en scheikunde.

Wiskunde

In het profiel natuur en gezondheid kan de leerling dezelfde wiskunde volgen als in het profiel natuur en techniek. Het kan echter ook de wiskunde zijn van het profiel economie en maatschappij; die is als voorbereiding op vervolgopleidingen in de sector gezondheidszorg ook zeker geschikt. Bovendien wordt het profiel door deze keuzemogelijkheid haalbaar en aantrekkelijk voor een grotere groep leerlingen. Dat is van belang in verband met de behoefte aan bèta-opgeleiden. De school kan bepalen welke vorm van wiskunde in het profiel wordt aangeboden, maar kan de leerling ook laten kiezen.

Voor het vak wiskunde in het vwo geldt, dat daarvoor 480 studielasturen beschikbaar worden gesteld. Dat geldt voor alle vier de profielen. Voor de profielen natuur en techniek en natuur en gezondheid (en economie en maatschappij) is dat minder dan in de huidige situatie. In de huidige profielen heeft wiskunde namelijk 760 (NT) en 600 (NG en EM) studielasturen. Dat is zeer veel meer dan alle andere vakken. Alles afwegende zijn daarvoor onvoldoende redenen.

Voor veel leerlingen die voor het overige redelijke resultaten hebben (ook in de natuurwetenschappelijke vakken) is wiskunde een obstakel, terwijl het dat niet zou moeten zijn. Vanuit de wereld van de natuurkunde en de scheikunde wordt opgemerkt, dat de zwaarte van wiskunde leerlingen belet om een bètaprofiel (en dus natuurwetenschappelijke vakken) te kiezen. Met 480 studielasturen en een daaraan aangepast examenprogramma krijgt wiskunde de proporties van een (ander) groot vak. Daardoor kan zowel de kwaliteit als de haalbaarheid van het wiskunde-onderwijs (het vak is verplicht voor alle leerlingen in het vwo!) beter worden gediend.

Er is echter ook een ander aspect. Terwijl enerzijds wiskunde voor veel leerlingen een onevenredig zwaar vak is, zijn er ook de specifiek voor wiskunde getalenteerde leerlingen. Die vinden volgens velen in het voor alle leerlingen ontworpen vak onvoldoende stimulans. Dat probleem kan niet worden opgelost binnen de bestaande vakken. In de opzet van redelijk geproportioneerde ‘algemene’ wiskundevakken met daarnaast twee keuzevakken in het vrije deel kan het wél worden opgelost. Voor deze leerlingen zal – in samenwerking met de wetenschappelijke wiskundewereld en in goed overleg met leraren wiskunde – een nieuw keuzevak worden ontwikkeld (standaardomvang, 440 studielasturen), met als werktitel ‘voortgezette wiskunde’. Daarnaast zou wellicht het programmatische verschil tussen wiskunde B (NT) en wiskunde A (EM) wat kunnen worden aangescherpt, waardoor het zinvol wordt dat een leerling met het profiel NT wiskunde A als keuzevak in het vrije deel volgt. Het effect van beide maatregelen zou zijn, dat voor het vak wiskunde zowel verbreding als verdieping mogelijk is.

Op de hierboven voorgestelde wijze kunnen dilemma’s bij het vak wiskunde worden opgelost op het gebied van breedte en diepgang, van vakmatige wensen en van praktische uitvoerbaarheid.

Voor het havo kan voor wiskunde meer aangesloten worden bij de bestaande situatie. Voor wiskunde in de profielen NT, NG en EM zijn 320 studielasturen beschikbaar (was respectievelijk 440, 320 en 280).

Natuurwetenschappelijke vakken

Ook bij de natuurwetenschappelijke vakken kan worden gezocht naar verbreding en verdieping in het vrije deel (keuzevakken). In de eerste plaats bestaat die mogelijkheid doordat een leerling naast twee profielspecifieke natuurwetenschappelijke vakken het derde vak (biologie of natuurkunde) als keuzevak kan kiezen.

In paragraaf 4.2 is verder al vermeld dat een keuzevak ‘voortgezette (algemene) natuurwetenschappen’ zal worden ontwikkeld.

5.3 Economie en maatschappij

Het profiel economie en maatschappij omvat naast wiskunde het vak economie als kernvak. De maatschappelijke component wordt verder vertegenwoordigd door een maatschappijvak ter keuze: aardrijkskunde, maatschappijleer of geschiedenis. Ter keuze betekent dat de school de leerling de volledige of een beperkte keuzemogelijkheid kan bieden. De school mag echter ook zélf een keuze maken, vanuit de eigen visie en/of praktische mogelijkheden. Een school die bijvoorbeeld veel heeft geïnvesteerd in de samenhang tussen profielvakken, kan er met inzet van het vrije deel voor kiezen het profiel economie en maatschappij te laten zoals het was: wiskunde, economie, geschiedenis en aardrijkskunde en nog één keuzevak in het vrije deel.

5.4 Cultuur en maatschappij

Wiskunde

We kijken eerst naar het vwo. Ook in het profiel cultuur en maatschappij is wiskunde verplicht, in een vorm die is aangepast aan de wensen van het universitaire onderwijs op sociaal en cultureel gebied. Het aantal studielasturen is 480: even hoog als in de andere profielen, maar meer dan het was (360). Daardoor hebben leerlingen meer ruimte om aan de eisen te voldoen die het vervolgonderwijs stelt, zonder dat het pro-

programma een onevenredig grote omvang krijgt. Onderzocht moet worden of het programma door deze extra ruimte ook aantrekkelijker kan worden gemaakt voor deze leerlingen. Dat zou kunnen door, uitgaande van het huidige programma (wiskunde A1, 360 studielasturen), daarin een of twee onderwerpen ter keuze op te nemen van meer 'beschouwende' (verbale, culturele, maatschappelijke) aard.

Cultureel kernvak

Verder is in dit profiel een cultureel kernvak ter keuze opgenomen. Dat kan zijn ckv 2 of ckv 3, maar ook geschiedenis, filosofie of een klassieke taal. Voor al die vakken is een aanzienlijk hoger aantal studielasturen bestemd dan in het huidige profiel, dat is versnipperd in vijf verplichte vakken. Eigenlijk zijn het er zelfs zes, door het onderscheid in ckv 2 en ckv 3. Ckv 2, op dit moment met 200 studielasturen, is de theoretische, beschouwende, algemene component van de vaste combinatie van deelvakken ckv 2,3. Die combinatie was oorspronkelijk bedoeld als verplichting voor alle leerlingen in dit profiel, maar die verplichting werd door praktische omstandigheden niet ingevoerd. Ckv 3, met 280 studielasturen, was de praktische, op één kunstzinnige discipline gerichte component.

Er is niet voor gekozen om alsnog ckv 2,3 voor alle leerlingen in het profiel verplicht te stellen. Op dit moment kunnen scholen zelf kiezen of ze ckv 2,3 invoeren als voor de leerling verplicht vak in het profiel. Scholen/leraren hebben daar vaak veel in geïnvesteerd en daarmee zijn goede resultaten behaald. Maar:

- niet op alle scholen die nu al voor die verplichting hebben gekozen zijn de ervaringen gunstig, voor een groter of kleiner deel van de leerlingen (en daardoor voor leraren) vormt het een onnodige belasting;
- het past niet in een model waarin wordt gestreefd naar een keuzemogelijkheid waar die mogelijk is, gelet op de inhoudelijke eisen die het vervolgonderwijs stelt;
- een groot deel van de scholen heeft ckv 2,3 nog niet ingevoerd: het alsnog verplichten betekent voor die scholen een nieuwe verandering, een nieuwe verplichtende regel;
- het past niet in een model waarbij uit wordt gegaan van in principe drie vakken per profieldeel;
- de gewenste kunsteducatie voor alle leerlingen is gegarandeerd, want ckv 1 wordt nadrukkelijk gehandhaafd in het gemeenschappelijk deel;
- verplichtstelling stuit bij sommige scholen op problemen van levensbeschouwelijke aard.

Het komt erop neer, dat het profiel cultuur en maatschappij voorbereidt op een grote verscheidenheid van vervolgoopleidingen; niet alleen culturele, maar ook sociale, communicatieve, enzovoort. Voor slechts een beperkt deel daarvan, en dus voor slechts een deel van de leerlingen, is de volle breedte van ckv 2,3 van belang. De eerder voorziene verplichtstelling had bovendien als noodzakelijke aanvulling een relatief omvangrijke algemeen-beschouwende component (ckv 2). Toch zijn er voor ckv 2 in de huidige structuur onvoldoende studielasturen (200) beschikbaar. Dat is min of meer opgelost door een ingreep in het programma, dat daardoor niet meer evenwichtig is en overladen blijft.

Tegelijk gaat de tijd voor ckv 2 ten koste van de meer op een kunstdiscipline gerichte component (ckv 3: beeldende vormgeving, muziek, dans, drama). Voor ckv 3 waren 280 studielasturen beschikbaar, voor de vroegere kunstvakken daarentegen globaal 480. Het is te begrijpen, dat veel leraren dit zien als een aantasting van hun vak; ook

omdat zij ervaren dat leerlingen die het vak verplicht volgen voor een deel minder getalenteerd en ook minder gemotiveerd zijn.

Desalniettemin is er een groep leraren die met veel enthousiasme en een grote inzet ckv 2 ontwikkelt, geschikt voor de bredere groep leerlingen van het profiel cultuur en maatschappij. Het is het waard, recht te doen aan beide professionele invalshoeken.

Dat kan als volgt:

- voor alle leerlingen blijft ckv 1 verplicht (200 studielasturen);
- de leerlingen met het profiel cultuur en maatschappij kunnen daarnaast ook het vak ckv 2 kiezen als kernvak: daarvoor zijn dan voldoende studielasturen beschikbaar (480);
- ze kunnen ook ckv 3 (beeldende vormgeving, muziek, dans, drama) kiezen, en ook daarvoor zijn dan (weer) voldoende studielasturen beschikbaar;
- leerlingen (van alle profielen) kunnen verder ckv 2 en/of ckv 3 in het vrije deel kiezen.

Hierdoor worden overladenheid en versnippering voorkomen. De algemene culturele vorming voor alle leerlingen is gegarandeerd, daarnaast is ter keuze verbreding en verdieping mogelijk.

De leerlingen moeten in dit profiel een cultureel kernvak kiezen. Dat kan dus ckv 2 of ckv 3 zijn, maar ook filosofie of geschiedenis. Ook voor die vakken zijn dan 480 studielasturen beschikbaar. In de bestaande situatie is het vak filosofie overladen, omdat er te weinig studielasturen voor beschikbaar zijn: slechts 320. De benodigde verdieping en reflectie vindt niet goed plaats.

Om goed vorm te geven aan het nieuwe programma 'De Rooy' zijn ook voor geschiedenis meer uren gewenst (was 360). Daar komt bij, dat in de bestaande 'overgangssituatie' in het gemeenschappelijk deel ook nog 80 studielasturen voor geschiedenis zijn opgenomen. Voor het nieuwe vak zijn 480 studielasturen uitgetrokken. Daardoor ontstaat ook ruimte om elementen van burgerschapsvorming in het programma op te nemen.

Maatschappelijk vak

De gewenste breedte van het profiel cultuur en maatschappij wordt gegarandeerd doordat de leerlingen naast het culturele kernvak ook nog een maatschappelijk vak moeten kiezen. Ook daarvoor zijn meer studielasturen beschikbaar dan nu (aardrijkskunde, maatschappijleer). Geschiedenis – nu verplicht in het profiel – blijft in het profiel een bijzondere positie innemen. De aard van het vak maakt, dat het kan worden gekozen als cultureel vak, maar ook als maatschappelijk vak. In de praktijk zullen veel leerlingen in het profiel het vak geschiedenis volgen. Sommige scholen zullen het waarschijnlijk zo inrichten, dat geschiedenis voor alle leerlingen in het profiel verplicht is en dat zij daarnaast nog een ander cultureel of maatschappelijk vak kunnen kiezen.

Andere keuzes

Overigens kunnen scholen zelf ook andere keuzes maken. Er zijn scholen die ckv 2,3 al hebben ingevoerd als verplicht vak voor alle leerlingen in het profiel cultuur en maatschappij en daar goede ervaringen mee hebben. Zij kunnen met inzet van het vrije deel daarmee verdergaan. Er komen dan alleen veel meer studielasturen voor beschikbaar. Scholen kunnen dus met inzet van de keuzevakken in het vrije deel ook de huidige breedte van het profiel handhaven: tweede moderne vreemde taal (gemeenschappelijk deel), derde moderne vreemde taal (vrij deel), wiskunde, geschiedenis, en ckv 2 en 3.

Het komt erop neer, dat de noodzakelijke variatie/specialisatie in het profiel (gelet op de vervolgoopleidingen: cultureel óf maatschappelijk) kan worden bereikt door een verstandige keuze van de vakken. Tegelijkertijd is de gewenste breedte (cultuur én maatschappij) gegarandeerd.

Voor leerlingen met een op talen gerichte belangstelling is daarenboven gegarandeerd dat zij in het gemeenschappelijk deel Nederlands, Engels én een volledige tweede moderne vreemde taal volgen. Bovendien kunnen zij een derde vreemde taal kiezen in het vrije deel. Het opnemen van een taal in het profieldeel cultuur en maatschappij is daarmee niet nodig.

Havo

Voor het havo is wel ruimte gemaakt voor de tweede moderne vreemde taal in het profiel cultuur en maatschappij.

Voor wiskunde kan voor het havo een andere keuze worden gemaakt dan voor het vwo. In het vwo moet bij cultuur en maatschappij (een eigen vorm van) wiskunde verplicht zijn; voor alle sociale opleidingen in het wetenschappelijk onderwijs is wiskunde vereist, voor veel culturele opleidingen is het op z'n minst gewenst. In de relatie havo-hbo geldt dit niet. Alleen voor de lerarenopleiding basisonderwijs is wiskunde gewenst (maar niet absoluut noodzakelijk). De leerling die wiskunde nodig heeft voor zijn vervolgopleiding, kan in het vrije deel de wiskunde van het profiel economie en maatschappij kiezen. Daarom behoeft wiskunde in het profieldeel niet verplicht te zijn, waardoor ruimte ontstaat voor de tweede moderne vreemde taal (die in het havo niet is opgenomen in het gemeenschappelijk deel).

In het profiel cultuur en maatschappij havo kan verder als cultureel vak een keuze worden gemaakt tussen ckv 2 óf ckv 3, of geschiedenis of filosofie. Veel sterker nog dan in het vwo geldt voor het havo, dat de eerder voorziene verplichtstelling van ckv 2,3, met 120 + 240 studielasturen, gepaard zou gaan met een zodanig aantal uren dat niet meer goed vorm zou kunnen worden gegeven aan de culturele en kunstzinnige vorming. Vooral voor ckv 2 met 120 studielasturen is de beschikbare tijd veel te gering. In de bestaande situatie, waarin scholen voor ckv 2,3 kiezen -het is niet verplicht- is dat opgelost door een drastische ingreep in het examenprogramma. In het examen komt maar de helft van de stof aan de orde, en dan nog is er sprake van overladenheid. Anderzijds zijn er ook voor ckv 3 niet zoveel studielasturen beschikbaar als de leraar muziek of beeldende vormgeving en de gemotiveerde leerling in het algemeen zouden wensen. Daarom is gekozen voor een keuzemogelijkheid: ckv 2 of ckv 3 (of geschiedenis of filosofie) kunnen worden gekozen als cultureel vak in het profiel. Als keuzevak zijn er dan voldoende studielasturen voor beschikbaar (320).

Samengevat: juist bij het profiel cultuur en maatschappij zijn veel invalshoeken en professionele benaderingen mogelijk. In het overleg is een model gezocht waarin deze optimaal tot hun recht komen. Het belang van de leerlingen met hun verschillende belangstelling en talenten is met dit model het beste gediend.

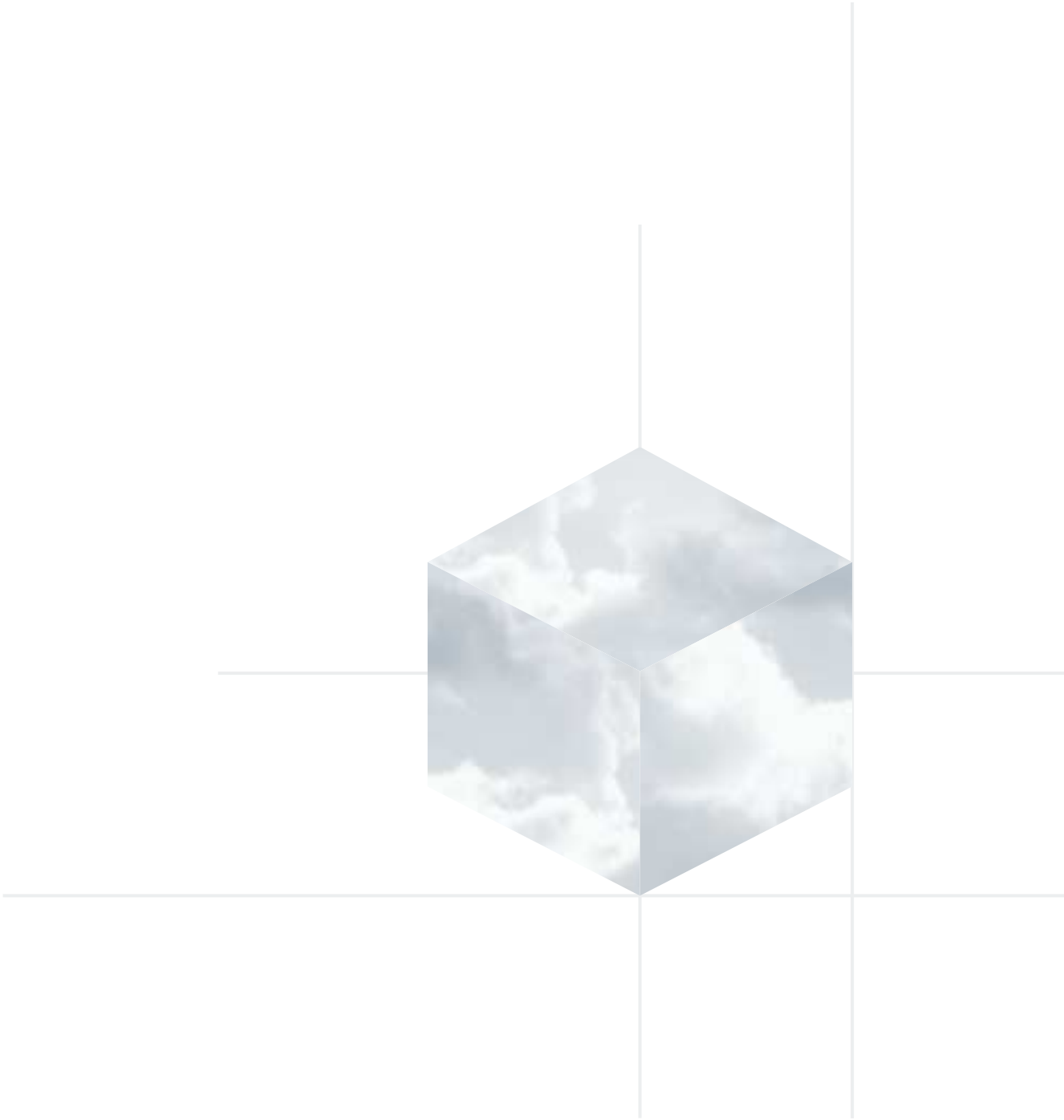


6

Het gymnasium

Kort samengevat geldt op dit moment voor het gymnasium, dat de leerling in het vrije deel één examenvak extra moet doen, met een omvang van 480 studielasturen. Zo kan worden voldaan aan de verplichting om tenminste een van de vakken Latijn of Grieks te volgen, naast het algemene vwo-programma.

Het aantal voor Latijn/Grieks beschikbare studielasturen van 480 is echter te klein gebleken om tot de vereiste kennis en (vertaal)vaardigheid te komen. Daarom gaat het nieuwe voorstel uit van 600 studielasturen. Daarbij komen 200 studielasturen voor klassieke culturele vorming. De leerling kan Latijn of Grieks gewoon kiezen als een van de twee keuze-examenvakken in het vrije deel. De leerling met specifieke belangstelling op dit gebied kan ook de tweede klassieke taal kiezen in het vrije deel. Maar het wordt bovendien mogelijk om een klassieke taal op te nemen in het profieldeel cultuur en maatschappij, als cultureel keuzevak.



Ingrijpende ontwikkelingen hebben geleid tot grotere maatschappelijke en politieke aandacht voor de noodzaak van bevordering van cohesie van de maatschappij. Ook is er meer aandacht voor de maatschappelijke integratie van groepen met verschillende culturele achtergronden. De betekenis van waarden en normen wordt weer nadrukkelijk naar voren gebracht. Het is van belang, dat in het voortgezet onderwijs aandacht wordt besteed aan maatschappelijke oriëntatie, waarbij de verschillende levensbeschouwingen aan de orde komen.

Hieraan kan op verschillende manieren vorm worden gegeven. Het gaat daarbij zeker niet alleen om vakken en programma's. Die spelen hierin wel een belangrijke rol. Alle vakken bevatten aspecten van maatschappelijke vorming.

Waar het meer specifiek gaat om maatschappelijke oriëntatie, mede in relatie tot levensbeschouwingen, is het goed om een onderscheid te maken; ook gelet op de verantwoordelijkheid van de overheid en de scholen voor het onderwijs.

Ten eerste kunnen we de *burgerschapsvorming in meer algemene zin* onderscheiden. De overheid mag van de scholen vragen daaraan een belangrijke bijdrage te leveren. Die krijgt mede vorm in het vak maatschappijleer (gemeenschappelijk deel van de bètaprofielen). Er wordt daarbij aangesloten bij het programma zoals de commissie 'De Rooy' dat heeft voorgesteld voor het zogenaamde combinatievak 'geschiedenis en maatschappijleer'. Burgerschapsvorming is daarvan uitdrukkelijk het uitgangspunt. De problemen van de cultureel-pluriforme, democratische samenleving vormen een belangrijk onderwerp in het voorgestelde programma. De maatschappelijke vorming in de profielen economie en maatschappij en cultuur en maatschappij kan in voldoende mate plaatsvinden in de vakken van de profieldelen: economie, geschiedenis, aardrijkskunde, filosofie, de kunstvakken en soms maatschappijleer als keuzevak. Dat betekent dat in de voorziene programma's aan dit aspect nadrukkelijk aandacht moet worden besteed. De ruimte daarvoor is er in alle betrokken vakken.

Ten tweede is er het aspect van de *kennis van de verschillende levensbeschouwingen*. In het verleden bestonden in het onderwijs vakken als 'geestelijke en maatschappelijke stromingen' en 'kennis van het geestelijk leven'. Ze waren niet verplicht en werden door weinig scholen aangeboden. Daarnaast kreeg dit onderwerp ook redelijk veel aandacht in de verplichte vakken geschiedenis en aardrijkskunde (later werd dit minder).

Op deze traditie kan worden aangesloten. Er moet voor worden gezorgd dat dit aspect in de nieuwe programma's in voldoende mate aan de orde komt. Mede daarin past, dat in het profiel cultuur en maatschappij het vak geschiedenis kan worden gekozen als maatschappelijk vak, maar ook als cultureel vak. Ook die ruimte is er. Waar het de meer zuiver maatschappelijke aspecten van de levensbeschouwingen betreft, heeft het vak maatschappijleer daarin ook een functie.

Ten derde is er het aspect van de *reflectie op waarden en normen*. Het vak filosofie kan daarin een belangrijke rol spelen. Het aantal scholen dat het vak aanbiedt is door de invoering van de profielen havo/vwo sterk toegenomen. Dit werd mede gestimuleerd door een door het departement gefaciliteerde omscholing voor leraren.

De nieuwe voorstellen bieden ruimere mogelijkheden om filosofie te kiezen. Reflectie op waarden en normen heeft echter ook een plaats in andere vakken. Daartoe beho-

ren maatschappijleer en literatuur in het gemeenschappelijk deel en de profielvakken geschiedenis, maatschappijleer en economie.

Ten vierde is er het aspect van de *specifieke levensbeschouwelijke vorming* zoals die een plaats heeft in de meeste bijzondere scholen.

De overheid heeft daarmee geen inhoudelijke bemoeienis. We kunnen vaststellen, dat in de levensbeschouwelijke vorming in het algemeen mede aandacht wordt besteed aan andere levensbeschouwingen. De overheid kan en wil dat echter niet voorschrijven. Vandaar dat deze aspecten ook worden opgenomen in de vakken maatschappijleer, geschiedenis en aardrijkskunde.

Door de nieuwe voorstellen kunnen scholen de levensbeschouwelijke vorming versterken door een cijfer daarvoor op te nemen in het combinatiecijfer, dat volledig 'meetelt' voor het examen. Het departement kan een door de school zelf ontwikkeld verdergaand vak op dit gebied erkennen als 'eigen examenvak'. De ruimte voor zo'n eigen examenvak wordt door de voorstellen groter in het vrije deel. De keuzevrijheid wordt namelijk groter, doordat er twee examenvakken ter keuze in het vrije deel zijn.



Tabel 1: profielen vwo

<i>Gemeenschappelijk deel</i> (1920 slu, was 1960)		
Nederlands	480	
Engels	400	
2e moderne vreemde taal *)	480	
maatschappijleer óf anw	200	
lich. opvoeding 1	160	
ckv 1 óf kcv	200	
<i>Natuur en techniek</i> (1480 slu, was 1840)		
wiskunde NT	480	
natuurkunde	480	
scheikunde	440	
profielwerkstuk	80	
<i>Natuur en gezondheid</i> (1480 slu, was 1840)		
wiskunde NT/EM	480	
biologie	480	
scheikunde	440	
profielwerkstuk	80	
<i>Economie en maatschappij</i> (1480 slu, was 1840)		
wiskunde EM/NT	480	
economie	480	
maatschappijvak (keuze)	440/480	aardrijkskunde (440), maatschappijleer (440), geschiedenis (480)
profielwerkstuk	80	
<i>Cultuur en maatschappij</i> (1480 slu, was 1840)		
wiskunde CM/EM/NT	480	
cultureel vak (keuze)	480/600	ckv 2 óf ckv 3 (480), geschiedenis (480), filosofie (480), klassieke taal (600)
maatschappijvak (keuze)	440/480	aardrijkskunde (440), maatschappijleer (440), geschiedenis (480)
profielwerkstuk	80	
<i>Vrij deel</i> (1400 slu, was 1000)		
1e keuze-examenvak	440/480/600	
2e keuze-examenvak	440/480/600	
geheel vrij deel	520 (was 520)	

*) kan worden vervangen door aardrijkskunde

Tabel 2: profielen havo

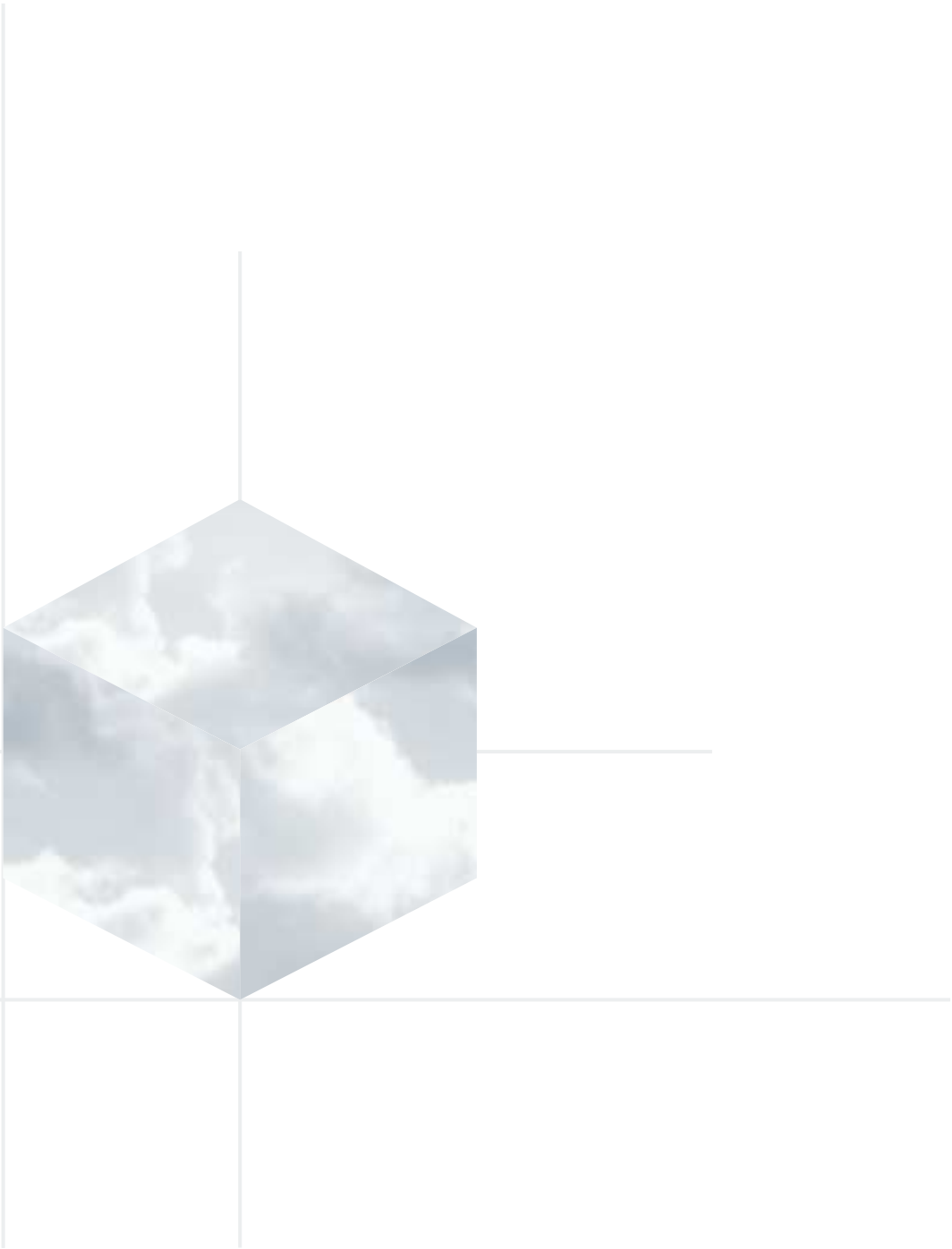
<i>Gemeenschappelijk deel</i> (1120 slu, was 1480)		
Nederlands	400	
Engels	320	
maatschappijleer óf anw	160	
lich. opvoeding 1	120	
ckv 1	120	
<i>Natuur en techniek</i> (1120 slu, was 1160)		
wiskunde NT	320	
natuurkunde	400	
scheikunde	320	
profielwerkstuk	80	
<i>Natuur en gezondheid</i> (1120 slu, was 1160)		
wiskunde NT/EM	320	
biologie	400	
scheikunde	320	
profielwerkstuk	80	
<i>Economie en maatschappij</i> (1120 slu, was 1160)		
wiskunde EM/NT	320	
economie	400	
maatschappijvak (keuze)	320	aardrijkskunde (320), maatschappijleer (320), geschiedenis (320)
profielwerkstuk	80	
<i>Cultuur en maatschappij</i> (1120 slu, was 1160)		
cultureel vak (keuze)	320	ckv 2 óf ckv 3 (320), geschiedenis (320), filosofie (320)
2e moderne vreemde taal	400	
maatschappijvak (keuze)	320	aardrijkskunde (320), maatschappijleer (320), geschiedenis (320)
profielwerkstuk	80	
<i>Vrij deel</i> (960 slu, was 560)		
1e keuze-examenvak	320/400	
2e keuze-examenvak	320/400	
geheel vrij deel	320 (was 240)	

Tabel 3: Nieuwe vakken in vergelijking met bestaande (deel)vakken: vwo

<i>vakgebied</i>	<i>deelvak bestaand</i>	<i>volledig vak bestaand</i>	<i>nieuw vak</i>
Nederlands		480	480
Engels		400	400
Frans	160	480	480
Duits	160	480	480
andere vreemde taal		480	480
Fries		400	480
Latijn		480	600
Grieks		480	600
wiskunde A	360	600	480
wiskunde B	600	760	480
voortgezette wiskunde			440
natuurkunde	360	560	480
scheikunde	400	520	440
biologie	160	480	480
anw		200	200
voortgezette anw			440
economie	280	520	480
management en organisatie		360	440
maatschappijleer (1)	120		200
maatschappijleer (2)		360	440
aardrijkskunde		360	440
geschiedenis	80	360	480
filosofie		320	480
informatica		280	440
ckv 1/kcv	200		200
ckv 2	200		480
ckv 3	280		480
lich. opvoeding 1	160		160
lich. opvoeding 2		280	440

Tabel 4: Nieuwe vakken in vergelijking met bestaande (deel)vakken: havo

<i>vakgebied</i>	<i>deelvak bestaand</i>	<i>volledig vak bestaand</i>	<i>nieuw vak</i>
Nederlands		400	400
Engels		360	320
Frans	160	360	400
Duits	160	360	400
andere vreemde taal	160	360	400
Fries	160	360	400
wiskunde A	160	280	320
wiskunde B	320	440	320
natuurkunde	240	440	400
scheikunde		280	320
biologie		320	400
anw		160	160
economie	200	440	400
management en organisatie		280	320
maatschappijleer (1)	160		160
maatschappijleer (2)		200	320
aardrijkskunde		200	320
geschiedenis		240	320
filosofie		360	320
informatica		240	320
ckv 1	120		120
ckv 2	120		320
ckv 3	240		320
lich. opvoeding 1	120		120
lich. opvoeding 2		240	320



Bijlage

Hoofdpijnen van de nieuwe examenprogramma's: een indicatie

Deze bijlage geeft slechts een globale indicatie van de hoofdpijnen van het voorziene programma per vak, in hoofdzaak als ondersteuning bij de oordeelsvorming over de invulling van de profielen. Het gaat voornamelijk om de 'zwaarte' van het programma, in relatie tot het voorziene aantal studielasturen. De bedoeling van de voorstellen is immers, om meer ruimte te geven voor vakken door minder overladenheid, meer ruimte voor verdieping, praktische vaardigheden, eigen keuzen en nieuwe didactiek.

De programma's moeten nader worden uitgewerkt, met intensieve betrokkenheid van de leraren. Bij die uitwerking kunnen meer aspecten worden betrokken dan hier aan de orde gesteld. Zo kunnen onderdelen worden aangepast omdat ze niet meer actueel zijn, onderdelen kunnen vervallen, enzovoort.

In het algemeen wordt wel het bestaande programma als uitgangspunt genomen; veranderingen worden alleen doorgevoerd waar dat écht nodig is.

Het bestaande programma wordt in deze bijlage omschreven als 'het nu van toepassing zijnde programma'. Dat betekent, dat wordt uitgegaan van het bestaande programma met inachtneming van veranderingen daarin sinds de vaststelling: permanente aanpassingen, tijdelijke verlichtingsmaatregelen, uitsluitingen door CEVO en voorgestelde aanpassingen per 1 augustus 2003. Dat wil niet zeggen dat al die veranderingen ongewijzigd en onverkort zouden moeten worden overgenomen. De diverse aanpassingen hebben tot onevenwichtigheden geleid, die bij het opnieuw vaststellen moeten worden hersteld. Bij dat opnieuw vaststellen moeten CEVO-uitsluitingen overbodig zijn, doordat het programma zonder die incidentele uitsluitingen haalbaar moet zijn.

Nederlandse taal en letterkunde

Het aantal studielasturen verandert niet (vwo 480, havo 400).

Het programma kan in hoofdpijnen hetzelfde zijn als het bestaande. Minder vormvoorschriften: meer ruimte voor eigen keuzen van leraren (bijvoorbeeld in het literatuuronderwijs).

Friese taal en letterkunde

In vwo wordt het aantal studielasturen verhoogd (480, was 400). In havo worden de beide (deel)vakken Fries 1 (160 studielasturen) en Fries 1,2 (360 studielasturen) vervangen door één vak Fries (400).

Het programma kan in hoofdpijnen hetzelfde zijn als het nu van toepassing zijnde (havo: heeltaal).

Minder vormvoorschriften: meer ruimte voor eigen keuzen van leraren (bijvoorbeeld in het literatuuronderwijs).

Engelse taal en letterkunde

Het aantal studielasturen verandert niet (vwo, 400) of nauwelijks (havo, 320 in plaats van 360).

Het programma kan in hoofdpijnen hetzelfde zijn als het nu van toepassing zijnde.

Minder vormvoorschriften: meer ruimte voor eigen keuzen van leraren (bijvoorbeeld in het literatuuronderwijs). Niveauspecificaties nader bezien. Handelingsdelen vervallen als verplichting.

Duitse/Franse taal en letterkunde

In vwo worden de beide (deel)vakken Duits 1/Frans 1 (160 studielasturen) en Duits 1,2/Frans 1,2 (480 studielasturen) vervangen door één vak (480 studielasturen). In havo worden de (deel)vakken Duits 1/Frans 1 (160 studielasturen) en Duits 1,2/Frans 1,2 (360 studielasturen) vervangen door één vak (400 studielasturen).

Het programma kan in hoofdlijnen hetzelfde zijn als het nu van toepassing zijnde (heeltaal). Minder vormvoorschriften: meer ruimte voor eigen keuzen van leraren (bijvoorbeeld in het literatuuronderwijs). Niveauspecificaties nader bezien.

Handelingsdelen vervallen als verplichting.

Overige moderne vreemde taal en letterkunde

Het programma kan in hoofdlijnen hetzelfde zijn als het nu van toepassing zijnde (heeltaal). Minder vormvoorschriften: meer ruimte voor eigen keuzen van leraren (bijvoorbeeld in het literatuuronderwijs). Niveauspecificaties nader bezien.

Handelingsdelen vervallen als verplichting.

Wiskunde A

In het vwo kan het programma wiskunde CM in hoofdlijnen gebaseerd zijn op het nu van toepassing zijnde programma wiskunde A1. Er zijn daarvoor 480 studielasturen beschikbaar in plaats van 360. Verdere invulling nader bezien. Daarbij bezien of in het programma enkele meer culturele/maatschappelijke en/of 'verbale' elementen kunnen worden opgenomen.

Het programma wiskunde EM kan in principe worden afgeleid van het nu van toepassing zijnde programma wiskunde A1,2. Beperking is echter nodig.

In het havo kan het programma wiskunde EM in hoofdlijnen zijn gebaseerd op het nu van toepassing zijnde programma wiskunde A1,2. Enige beperking nader bezien.

Wiskunde B

In het vwo worden de beide (deel)vakken wiskunde B1 (600 studielasturen) en B1,2 (760 studielasturen) vervangen door één vak wiskunde B (480 studielasturen). Het programma kan in principe gebaseerd worden op het nu van toepassing zijnde programma wiskunde B1. Beperking is echter nodig. Daarnaast programma 'voortgezette wiskunde' bezien.

In het havo worden de beide (deel)vakken wiskunde B1 (320 studielasturen) en B1,2 (440 studielasturen) vervangen door één vak wiskunde B (320 studielasturen). Het programma kan in hoofdlijnen gebaseerd worden op het nu van toepassing zijnde programma wiskunde B1. Beperking nader bezien.

Algemene natuurwetenschappen

Het aantal studielasturen (200 vwo, 160 havo) verandert niet. Het programma kan gebaseerd worden op het nu van toepassing zijnde.

Natuurkunde

In het vwo worden de beide (deel)vakken natuurkunde 1 (360 studielasturen) en 1,2 (560 studielasturen) vervangen door één vak natuurkunde (480 studielasturen). Het programma zal in hoofdlijnen gebaseerd kunnen worden op het nu van toepassing zijnde programma natuurkunde 1. De kernelementen van algemene natuurwetenschappen worden in het programma opgenomen.

In het havo worden beide (deel)vakken natuurkunde 1 (240 studielasturen) en 1,2 (440 studielasturen) vervangen door één vak natuurkunde (400 studielasturen). Het programma zal in hoofdlijnen gebaseerd kunnen worden op het nu van toepassing zijnde

programma natuurkunde 1. Dan is er ook de nodige ruimte voor verdieping, praktisch werk en voor het opnemen van de kernelementen van algemene natuurwetenschappen.

Voor vwo en havo geldt: het practicum wordt weer verplicht.

Scheikunde

Voor het vak scheikunde wordt op termijn een nieuw programma voorzien; het huidige programma is niet alleen overladen, maar bovendien niet meer actueel. Het nieuwe programma zal moeten passen in de nieuwe structuur. Een nieuw programma zal echter pas op termijn in werking kunnen treden. Voorlopig geldt daarom het volgende. In het vwo worden de beide (deel)vakken scheikunde 1 (400 studielasturen) en 1,2 (520 studielasturen) vervangen door één vak scheikunde (440 studielasturen). Het programma is in principe het nu van toepassing zijnde programma scheikunde 1. De kernelementen van algemene natuurwetenschappen worden in het programma opgenomen.

In het havo wordt het vak scheikunde van 280 studielasturen vervangen door een vak van 320 studielasturen. Het programma is in principe het huidige programma scheikunde. Enige beperking nader bezien. De kernelementen van algemene natuurwetenschappen worden in het programma opgenomen.

Voor vwo en havo geldt: het practicum wordt weer verplicht.

Biologie

In het vwo worden de beide (deel)vakken biologie 1 (160 studielasturen) en 1,2 (480 studielasturen) vervangen door één vak biologie (480 studielasturen). Het programma zal in hoofdlijnen gebaseerd kunnen worden op het nu van toepassing zijnde programma biologie 1,2. De kernelementen van algemene natuurwetenschappen worden in het programma opgenomen.

In het havo wordt het vak biologie van 320 studielasturen vervangen door een vak van 400 studielasturen. Het programma zal in hoofdlijnen gebaseerd kunnen worden op het nu van toepassing zijnde programma. De kernelementen van algemene natuurwetenschappen worden in het programma opgenomen.

Voor vwo en havo geldt: het practicum wordt weer verplicht.

Economie

In het vwo worden de beide (deel)vakken economie 1 (280 studielasturen) en economie 1,2 (520 studielasturen) vervangen door één vak economie (480 studielasturen). Een aanzet voor een nieuw programma is gegeven door de Commissie Teulings. Deze aanzet moet verder worden uitgewerkt tot een volledig examenprogramma. Dat zal moeten passen in 480 studielasturen. Invoering zal pas op termijn mogelijk zijn. Het bestaande programma zal nog enige tijd moeten worden gecontinueerd. Er zullen dan daarin wellicht enige beperkingen moeten worden aangebracht, waarbij gelet zal worden op de voorstellen voor het nieuwe programma. Ook moet worden bezien of in dat – tijdelijk te handhaven – bestaande programma enige keuzemogelijkheid kan worden opgenomen, om scholen/leraren de mogelijkheid te geven om alvast ervaring op te doen met de nieuwe onderwerpen. Mede gelet op de leermiddelenvoorziening etc. zou er eventueel voor kunnen worden gekozen, tijdelijk voor het vwo het huidige havo-programma (440 studielasturen) in te voeren, met daaraan enkele onderwerpen voor de nodige verdieping toegevoegd.

In het havo worden de beide (deel)vakken economie 1 (200 studielasturen) en economie 1,2 (440 studielasturen) vervangen door één vak economie (400 studielasturen). Ook daarvoor wordt een nieuw programma voorgesteld. Tijdelijk kan het huidige wor-

den gecontinueerd. Enige beperking nader bezien. Bezien of enige keuzemogelijkheid kan worden opgenomen.

Management en organisatie

In het vwo wordt het huidige vak van 360 studielasturen vervangen door een vak van 440 studielasturen. In het havo wordt het huidige vak van 280 studielasturen vervangen door een vak van 320 studielasturen. Er komt dus iets meer ruimte, het huidige vak is overladen. Daarnaast is er ruimte gewenst voor een aantal vernieuwende onderdelen. Uitgaande van het huidige programma zijn daarom aanpassingen nodig om tot een betekenisvol, evenwichtig, actueel en haalbaar geheel te komen. De lerarenvereniging (VECON) heeft daarvoor een voorstel gedaan dat nader kan worden uitgewerkt.

Aardrijkskunde

In het vwo wordt het huidige vak van 360 studielasturen vervangen door een vak van 440 studielasturen. In het havo wordt het huidige vak van 200 studielasturen vervangen door een vak van 320 studielasturen. Er wordt, door een commissie in KNAG-verband, gewerkt aan een aanzet voor een nieuw programma. Dat moet vervolgens verder worden uitgewerkt. Invoering is pas op termijn mogelijk. Het nu van toepassing zijnde programma kan tijdelijk worden gecontinueerd. Met name in het havo komt daardoor meer ruimte: het bestaande havo-programma is, in relatie tot de huidige 200 studielasturen, overladen.

Geschiedenis

In het vwo wordt het huidige vak van 360 studielasturen vervangen door een vak van 480 studielasturen. In het havo wordt het huidige vak van 240 studielasturen vervangen door een vak van 320 studielasturen. Door de Commissie historische en maatschappelijke vorming ('De Rooy') is een nieuw programma opgesteld. Invoering is pas op termijn mogelijk. Het nu van toepassing zijnde programma kan tijdelijk worden gecontinueerd, waarbij voor het vwo gelet moet worden op het wegvallen van de onderwerpen uit het kleine vak geschiedenis van het gemeenschappelijk deel. Met name in het havo komt meer ruimte: het bestaande havo-programma is, in relatie tot de huidige 240 studielasturen, overladen.

Maatschappijleer

Voor het *gemeenschappelijk deel* wordt gekozen voor het vak maatschappijleer in plaats van het zgn. combinatievak 'geschiedenis en maatschappijleer'. Het programma wordt gebaseerd op het programma zoals door de Commissie historische en maatschappelijke vorming ('De Rooy') voorgesteld voor het combinatievak. Burgerschapsvorming is daarvan het uitgangspunt. Uitwerking nader bezien. Voor het *profielvak* zijn in het vwo 440 studielasturen beschikbaar (was: 360) en in het havo 320 (was: 200). De invulling moet nader worden bezien, waarbij aangesloten kan worden bij voorstellen van het zgn. Platform NVLM en samenhang moet worden aangebracht met het programma van het vak in het gemeenschappelijk deel. Zo mogelijk moet op onderdelen ook samenhang worden aangebracht met de nieuwe programma's economie, geschiedenis en aardrijkskunde. Invoering van een nieuw programma zal pas op termijn kunnen. Tijdelijk kan het nu van toepassing zijnde programma worden gecontinueerd. Met name in het havo komt daardoor meer ruimte: het bestaande havo-programma is, in relatie tot de huidige 200 studielasturen, overladen.

Filosofie

In het vwo wordt het vak van 320 studielasturen vervangen door een vak van 480 studielasturen. Het programma kan zijn gebaseerd op het nu van toepassing zijnde: er komt meer tijd voor beschikbaar. Voor verdieping is die nodig.

In het havo wordt het vak van 360 studielasturen vervangen door een vak van 320 studielasturen. Enige beperking nader te bezien.

Culturele en kunstzinnige vorming 1

Het aantal studielasturen (200 vwo, 120 havo) verandert niet. Het programma kan in hoofdzaak zijn gebaseerd op het nu van toepassing zijnde. De kern is en blijft de cultuureducatie in de vorm van 'culturele activiteiten'. Overige domeinen nader bezien. Daarin is beperking gewenst, en ook een keuzemogelijkheid. Die zou bij voorbeeld kunnen zijn gericht op een betere afstemming met literatuur en met ckv2.

Culturele en kunstzinnige vorming 2,3

In het vwo wordt ckv2 keuzevak in het profiel cultuur en maatschappij, met 480 studielasturen (was 200). Het huidige examenprogramma omvat zes onderwerpen (chronologisch geordende thema's). Die komen niet elk jaar allemaal aan de orde: elk jaar vervalt één onderwerp. Het programma is dan nog wat overladen. Er is nu ruimte voor verbreding en/of verdieping. Op dit moment is er alleen een centraal examen voorzien (vooralsnog: schoolexamen met centraal aangeboden toets, vrijwillige deelname), er is dus geen schoolexamen. Dat komt doordat het examen ckv2 het centraal examen is van het 'éne vak' ckv 2,3. In het nieuwe model is er geen vaste combinatie met ckv3 meer. De positionering van ckv2 (en ckv3) in relatie tot centraal examen en schoolexamen moet nader worden bezien.

Ckv3 wordt in het vwo een keuzevak in het profiel cultuur en maatschappij, met veel meer studielasturen dan nu: 480 in plaats van 280. Daardoor ontstaat (weer) ruimte voor de noodzakelijke verbreding en verdieping in een kunstzinnige discipline. De gevolgen voor het programma moeten nader worden bezien. Wellicht is enige inhoudelijke uitbreiding gewenst/mogelijk, wellicht voldoet het huidige programma (waarvoor nu te weinig ruimte is).

In het havo omvat op dit moment de 'vaste vakkencombinatie' ckv 2,3 360 studielasturen: ckv2 120, ckv3 240. Dat betekent dat er zowel voor ckv2 als voor ckv3 onvoldoende ruimte is voor de noodzakelijke verdieping en verbreding. Voor ckv2 leidt dat er toe, dat van de zes onderwerpen er elk jaar maar drie aan de orde komen – dan nog is er sprake van een zekere overladenheid, terwijl bovendien het programma niet evenwichtig meer is. In het nieuwe model wordt ckv2,3 in het havo vervangen door de afzonderlijke vakken ckv2 en ckv3: elk 320 studielasturen, en elk een keuzevak in het profiel cultuur en maatschappij. Voor ckv2 kan dan in principe het gehele huidige programma aan de orde komen (dus alle zes onderwerpen). Voor ckv3 zou in principe het huidige programma kunnen worden gehandhaafd: daarvoor ontstaat de nodige ruimte. Ook voor het havo geldt, dat de nadere invulling van het examen (schoolexamen/centraal examen) nader moet worden bezien.

Zowel voor havo als voor vwo geldt, tenslotte, dat bij ckv3 *beeldende vormgeving* de school zelf kiest of dat vak wordt ingevuld met één of met meerdere beeldende disciplines.

Lichamelijke opvoeding 1

Het aantal studielasturen blijft gelijk: 160 in vwo, 120 in havo. In principe zou het bestaande programma kunnen worden gehandhaafd. Er zijn niet echt klachten over. Er zijn wel signalen, dat er soms nogal vrij met het programma wordt omgegaan. Dat

moet worden gezien tegen de achtergrond van het feit, dat het programma erg gedetailleerd en voorschrijvend is. Bezien moet worden, of het programma niet beter passend kan worden gemaakt bij de uitgangspunten van autonomie en een groter beroep op het eigen oordeel van leraren.

Lichamelijke opvoeding 2

In het vwo wordt het bestaande vak van 280 studielasturen vervangen door een vak van 440 studielasturen. In het havo wordt het bestaande vak van 240 studielasturen vervangen door een vak van 320 studielasturen. De ervaringen met het vak zijn nog beperkt. In het havo kan waarschijnlijk in principe het bestaande programma worden gehandhaafd. In het vwo komt wezenlijk meer ruimte beschikbaar. Bezien moet worden, of dit kan/moet leiden tot een betere profilering van de (voor voorbereidend wetenschappelijk onderwijs noodzakelijke) theoretische component.

Informatica

In het vwo wordt het bestaande vak van 280 studielasturen vervangen door een vak van 440 studielasturen. In het havo wordt het bestaande vak van 240 studielasturen vervangen door een vak van 320 studielasturen. In principe lijkt te kunnen worden aangesloten bij het nu van toepassing zijnde programma (zie vakdossier SLO 2001: leraren bepleiten een uitbreiding van het aantal studielasturen zonder dat er sprake is van een inhoudelijke verzwaring van het vak).

Klassieke taal en letterkunde/klassieke culturele vorming

Voor de klassieke talen is op dit moment onvoldoende tijd beschikbaar. Daarom komen er 600 studielasturen beschikbaar in plaats van 480. Het programma kan dan zijn gebaseerd op het nu van toepassing zijnde programma. Voor kcv komen er minder inhoudelijke voorschriften (school mag keuze maken in cultuurdomeinen die aan de orde komen) en minder vormvoorschriften (handelingsdeel).